

To Bitho 1972
8188/30-1-72

Οι δρόμοι ένός ήρωα μυστικού

Ανάμεσα στο φυσικό και το υπερφυσικό

ΠΑΡΙΣΙ, 1 Ιανουάριος.

ΣΤΑ 1936, κατά την διάρκεια του αποτρόπαιου έμφυλου πολέμου της Ισπανίας, ο Καζαντζάκης έπηγε στην Σαλαμάνκα για να συναντήσει τον Ούναμουν. Τους έυνανε ή ίδια αγάπη για την ελευθερία και ή κοινή επίσης προσήλωσή τους στους μύθους, όπου ή εξασφάλισή τους καταδικάζει τους άσους στην άπελπισία. Η ζωή, έπίστειναν και οι δύο τους, έχει τις δικές της απαιτήσεις, που δεν μπορούν να ικανοποιηθούν από τα στεγνά επιχειρήματα μιας άχαρης λογικής. Ο Καζαντζάκης έθαύμαζε, όσο ταύλαχιστον και ο Ούναμουν, τον ήρωισμό του Δόν Κιχότη.

Ο άληθινός φιλόσοφος δεν κλείνεται σ' ένα σύστημα όπως ο μετασοκράτης μέσα στο κουκούλι του. Αναρωτιέται, ρωτάει. Θέλει να δράσει, να μεταμορφώσει το άσφικτικά στενό έγώ του, να σπείρει τις πόρτες της φυλακής αυτής που λέγεται σώμα, να σμιλέψει

"ΤΟ ΒΗΜΑ", Le Monde

τόν κόσμο που στην άρχή του φαίνεται σαν ψεύτικο όνειρο. Δεν άρκεύται πλέον εις τό να συνδέη μεταξύ τους, με άπαραβίστες σχέσεις, τους ίσκιους πού διαδέχονται ο ένας τον άλλο, στον τοίχο του σπηλαίου. Θέλει να προχωρήσει προς τον καθαρόν άέρα, προς τό φώς.

Πώς να δράσει όμως κανείς, αν δεν έχει προηγουμένως συλλάβει προς ποιά κατεύθυνση κινείται τό Σύμπαν; Για να τό αντίληφθ ή όμως κανείς αυτό, θα πρέπει έπίσης προηγουμένως να έχει άποκρυπτογραφήσει τό αίνιγμα, να έχει πάρει από τή Σφίγγα τό αίνιγμά της. Έκείνα τά ρευστά φαινόμενα που ξεφτάνουν σαν τά σύννεφα, που τά σκορπάζει ο άνεμος τί να κρύβουν άραγε; Συνιστούν άραγε τήν μόνη πραγματικότητα ή μήπως υπάρχει ένας Θεός που μας κρύβει τό πρόσωπό του πίσω απ' αυτές τις μάσκες; Έννοια ή άκατανοησία, λόγος ή παραλογισμός; Τραγικό πρόβλημα. Η πίστη μας προσέφερε παλιότερα έξοχα από τά πριν, τή λύση του προβλήματος. Σήμερα όμως περιπλανιόμαστε στα σκοτάδια. Στην

άναφορά του στο Γρέκο — έπίκληση πού πολύ παρά μήνυμα — ο Καζαντζάκης σχολιάζει τά δύο τραύματα της έφηβείας του. Τα δύο μυστικά που του άποκαλύφθηκαν τότε και του προεκάλεσαν μιά άδατη άγωνία.

«Τό πρώτο αποτρόπαιο μυστικό ήταν αυτό έδώ. Η γη δεν είναι, όπως πιστεύουμε, τό κέντρο του σύμπαντος, ο "Ηλιος και τ' Άστέρια δε γυρίζουν πειθήνια γύρω από τή Γη μας"· ο πλανήτης μας δεν είναι παρά ένα μικρό άσημαντο άστρο, ριγμένο σε μιά γωνιά του γαλαξία, και γυρίζει πειθήνια γύρω από τον "Ηλιο».

«Αυτή ήταν ή πρώτη πληγή, να και ή δεύτερη: ότι ο άνθρωπος δεν είναι τό αγαπημένο και προνομίοχο πλάσμα του Θεού, ότι ο Θεός δεν του χάρισε τήν πνοή του, δεν του έδωσε ψυχή άθάνατη, ότι είναι κι' αυτός, όπως όλοι οι άλλοι, ένας άπλος κρικός στην άτέλειωτη άλυσίδα των ζώων, έγγόνι, διαγγόνι του πιθήκου».

Πώς θα μπορούσαμε ν' άντέξουμε τήν άπερίοριστη αυτή διεύρυνση των προοπτικών, που άναιρεί και καθαιρεί όλες τις ήθικές και τις θρησκείες; Τό στενό αυτό σύστημα και τήν άλληλεπίδραση του χώρου και του χρόνου που συννοούνται διαρκώς προς τό παρελθόν και προς τό μέλλον, τις δύο αυτές άδύσους; "Ίσως - Ίσως, πάλι, ή εξέλιξη να είναι δημιουργική. Αυτό έδίδασκε ταύλαχιστον ο Μπερκσόν στη Σαρδώνη, όταν στα 1909 ο νεαρός Κρητικός έφθασε στο Παρίσι. Ο χρόνος δεν χάνεται, ή «διάρκεια» προλαβαίνει τον κατακερματισμό του και συμπυκνώνει τις φευγαλέες του στιγμές.

Άλλα μαθήματα, όμως, θα υποκαταστήσουν σύντομα τήν κρίσιμη αυτή χρονιά, τή διδασκαλία του Γάλλου φιλοσόφου: οι άποκαλύψεις του Φρειδερίκου Νίτσε. Μεγαλοφυής πρόδρομος, ο Νίτσε, έλεγε ήδη αναγγέλλει, από τό 1882, στην «Χαρομένη Γνώση», τό θάνατο του θεού - μορφής και του θεού - ήθους. Ο Καζαντζάκης διαβάσει με πάθος τή «Γέννηση της Τραγωδίας»: σέ κάθε πρόταση ξαναβρίσκει τους άγαπημένους του φιλοσόφους: τον Ηράκλειο, τον Πλάτωνα, τον Έρμεδοκλή. Τό φώς

ονομάζεται, στο βιβλίο αυτό, "Απόλλων" και Διώνυσος τά σκοτάδια.

Ο άνθρωπος δεν είναι παρά ένα εύθραστο πέραςμα άνάμεσα στην άδυσσο και στην κορυφή, γέφυρα και όχι στόχος. Θα γεννηθή κάποτε κάποιος, τρανώτερος από μας, κι' αυτό άπαιτεί τήν θυσία μας, όπως ακριβώς άπαιτούσε τή θυσία των κατωτέρων αδελφών μας, ή όρμη που διαπερνάει τώρα τό στήθος μας.

Ο Καζαντζάκης, όμως, δεν δέχεται να έξοστρακίσει όλες τις άπαιτήσεις του πίσω κόσμου, όπως τό άπαιτεί ο Ζαρατούστρα «Μιά και μόνη έπιθυμία με κατέχει, να βρω τί κρύβεται πίσω από τό όρατό... και να μάθω αν πράγματι μιά δύναμη άόρατη και άκίνητη κρύβεται πίσω από τήν άκατάπαυτη ροή του κόσμου» ("Άσκητική").

Δεν παραδέχεται, έπίσης, ούτε τήν Αίώνια έπιστροφή, τήν τρομακτική αυτή άποκάλυψη που έξουθενωσε τό Νίτσε στο Σίλς - Μαριά — ή μάλλον καλύτερα, δέχεται τήν έννοια αυτή μόνον ως μιά άπειλή επί της όποιας τελικός θριαμβεύει ή ζωτική όρμη μας. Και ή πορεία προς τό υπερανθρώπινο ξαναρχίζει, μόλις κατανικήσει τό τελευταίο έμπόδιο. Πρέπει, βέβαια, πρώτα να περάσει κανείς από τήν έφιαλτική έρημο του μηδενισμού, στο βάθος όμως φωτίζει ή έξαίσια αλήθεια.

"Ίσως, άλλωστε, ο Θεός να μόν έχει πεθάνει. Αυτό που έχάλασε είναι ή εικόνα που είχαμε του Θεού. Του άποδίδουμε ένα υπερβολικά ανθρώπινο πρόσωπο. Όταν θα συναντήσει τον άββα Μυριέ, ο Καζαντζάκης θα θυμηθ ή λόγια του Ξενοφάνη: «Ο Θεός δε μοιάζει στους βνητούς, ούτε στη μορφή, ούτε στη σκέψη». Έκπληκτική ταυτότης αντίληψων: ο έρωτικός δεν εκφράζεται πολύ διαφορετικά. Κάθε φυλή, κάθε έποχή, δίνει στο Θεό μιά μάσκα δική της, πίσω όμως απ' όλες αυτές τις μάσκες, σε όλες τις φυλές και σε όλες τις έποχές, ο ίδιος Θεός άπάρχει πάντα».

Άς πορευθούμε, λοιπόν, στα ίχνη του άπιστου αυτού Θεού. Τόν ψάχνουμε στους ούρανοους, ενώ τήν

Ίδια Ίσως στιγμή, εκείνος μας καλεί, μας φωνάζει στα κατάδα της ψυχής μας. Στην Άσσιζη, για μιά στιγμή, ο Καζαντζάκης τον διακρίνει. Γράφει τό πιο χριστιανικό βιβλίο του: τό «Φτωχούλη της Άσσιζης». Ο Άγιος Φραγκίσκος, του φανερώνεται μέσα στο γλυκό φώς της Όμβρίας, ως από πρώτο τελείο λουλούδι που άθισε μέσα από τους μάχθους και τους σκοταμούς του μεσαιωνικού χειμώνα».

Τά έμπόδια δεν έχουν όμως όλα ξεπεραστεί. Η Ίθακη, για τον Όδυσσαία, δεν ήταν παρά ένας σταθμός της θασσανιστικής πορείας του. Στην Ίταλία, οι δύο πληγές, που δεν είχαν καλά έπουλωθή, ξαναοιγούνται πάλι. Πώς να συχωρήσουμε τό Θεό που άφάνει και φθείρεται ή όμορφιά; Γιατί «δεν άπλωσε έπάνω της τό χέρι του να τήν κάνει άθάνατη»; Για έναν "Έλληνα, όμορφιά, καλωσύνη, άληθεια, είναι ένα και τό αυτό. Τό όρατο είναι «ή λάμψη του άληθινού».

Στήν αγωνιώδη αυτή έρευνα, ή βουδιστική άταραξία, ή άρνηση του να παρασυρθεί στον άτελείωτο κύκλο τών υπέρβαιων, ή διάλυση μέσα στη Νιρβάνα — τό όπόλυτο αυτό κενό — αντιπροσωπεύουν όπωσδήποτε ένα ίσχυρό πειρασμό. Ο Βούδας, όμως, για τον πολύπαθο ταξιδιώτη, δεν είναι παρά ένας ένδιάμεσος σταθμός. Δέ μπορεί να είναι τό λιμάνι, τό άραξόβολι. Ένα από τά πρότυπα που μας προτείνει ο Καζαντζάκης είναι ο Χριστόφορος Κολόμβος. Θαλασσοπόρος άτρόμητος, δεν όνειρεύεται μιά γαλήνια έγκατάσταση σε παρθένα έδάφη. Τό βλέμμα του ανιχνεύει τό όρατο, πέρα από τόν όρίζοντα, κι' ο ίδιος πορεύεται προς τό εκεί όπου δε θα φτάσει ποτέ. Ο Θεός δεν είναι άλλο παρά ή έρευνα, ή άναζήτηση του Θεού.

Η σκέψη, επομένως, του Καζαντζάκη άποκλείει κάθε σύστημα. Άρνείται όποιαδήποτε άφηρημένη διαλεκτική. Οι αντίθεσεις και οι έντάσεις που φθάνουν, με τό στοχασμό αυτό, στο άποκορύφωμά τους, βρίσκονται ακριβώς στους αντίποδες των έγγελιανών άντινομιών, όπου, γνωστή εκ των προτέρων, ή σύνθεση άναιρεί, με τήν

πίσηση της ένότητάς της, τή θέση και τήν αντίθεση — ένα άπλο παιχνίδι που παίζει και χαίρεται να παίζει ή λογική, ξεκομμένη από τή ζωή. Τό μηδέν δεν είναι μιά έννοια, είναι μιά έμπειρία ζωής. Τό πρωταρχικό χάος είναι πάντα ένας γκρεμός, που χάσκει κι' όπου κινδυνεύει να καταποντισθ ή ύπαρξή μας. Θα πρέπει μάλιστα να παραδεχθούμε τελικά τό γεγονός ότι τό ένα είναι έντεταγμένο στο πολλάπλο: όπως ο ίστός της Πηελόπτης: ένσώμα και όσο γίνεται, χαλαίο. Τό παιχνίδι δεν σταματάει ποτέ να καταστρέφει τά όσα έχει δημιουργήσει. Ο χρόνος ξεφεύγει από τήν άποσύνθεση, χάρις στην ένταση του: συμπυκνώνεται σε μιά προνομίοχο στιγμή απ' όπου άκτινοβολούν όλες οι προοπτικές. «Ξαφνου, όμως, ο ρυθμός της γής γίνεται ίλιγγιώδης. Ο χρόνος λιποψυχάει. Η στιγμή σταβιλίζεται και γίνεται αιώνα της» ("Άσκητική").

Μιά άτελείωτη πάλη έξακολουθεί μέσα μας καθώς και στους κόσμους που μας περιβάλλουν. Η άνελέτη όμως αυτή πάλη δεν άποκλείει τή συμπόνια. Άντιθέτως, τήν άπαιτεί. Διότι ή πάλη θα κατέληγε σε μιά έφήμερη νίκη, αν δεν ανυψώση, πού πάνω από τους έαυτούς των, τους δύο αντίπαλους. Ο Θεσείς μετά από τόν θρίαμβό του, θα σκύψη έπάνω από τό κτήνος, θα τό άνορθώσει και θα τό υποχρεώσει να στραφή προς τό φώς και να λάβη μορφή ανθρώπινη, και κάτι παραπάνω, μάλιστα, από ανθρώπινη, έφ' όσον με τον άπελευθερωμένο αυτό σύντροφο έχουμε ήδη ένα πρόπλασμα του υπερανθρώπου. Δεν πρέπει να περιμένουμε από τόν Θεό τήν σωτηρία, έφ' όσον τήν σωτηρία μας τή γεννά ή προσπάθειά μας. «Οχι, ο Θεός δεν θα μας σώσει. Έμεις θα σώσουμε τόν Θεό, με τήν πάλη μας: με τήν δημιουργία, με τήν άκατάπαυτη μεταμόρφωση της ύλης σε πνεύμα» (α' Άσκητική).

Από τήν τολμηρή αυτή μεταφυσική, καλυμμένη με τό πέπλο της ποιήσεως, θα προκύψει, τελικώς, μιά νέα ήθική προσαρμοσμένη στην σκληρή έποχή που ζούμε.

JULES CHAIX - RUY

Νίκος Καζαντζάκης (1882 - 1957)